

MAGYAR FIGYELŐ

JÁNOSFALVI SÁNDOR ISTVÁN A SZÉKELYEK CSALÁRD JOBBÁGYOSÍTÁSÁRÓL*

Van egy régicske levél a homoródszentpéteri eklézsia ládájában, melyet felsőboldogasszonyfalvi prokurátor *Derzsi Pál* készített s adott volt bé az 1791-iki diétára, mint sérelmes levelet, melyben bőven le vannak írva azon utak és módok, melyeken valamint homoródszentpáli némely Kornisok és idegen succesorai, úgy más székely primorok is szokták vala szerezni jószágaikat és szaporítani jobbágyaik számát. A levélben a következők vannak: »Midőn következett a székelyek mustrára leendő megjelenésöknek ideje, a vezér tisztek vagy kapitányok a szabad székelyeket elküldözték bizonyos expediciókba oly ajánlással, hogy magok meg fogják menteni a mustrán. Midőn azonban megszólítottak és nem voltak jelen, vakmerőséggel vádoltattak és megkérték maguknak jobbágnak a fejedelemtől. Kértek olyanokat is meg, akik betegek voltak s meg nem jelenhettek s mások által jelentették mentségüket és ha jelentették is, a tisztek eltitkolták. Vagy némelyek meg is haltak s azonnal a tisztek magoknak megkérték vagy mentségesen a fejedelem szekretáriusaival (minemű vala I. Rákóczi György szekretáriusa: *Márkusfalvi Márton* is) magoknak megkérték. Sőt némelyeknek a mustrán leendő megjelenésöknek idejét másnapra mondván és az a mustra az előttvaló napon megesvén, mivel midőn megszólítottának, jelen nem lehetnek, mint magokat a hadiszolgálatról elvonókat, jobbágnak megkérték s annak utána elfoglalták ezeket vagy ha meghaltak, árváikat. S már a fejedelem szekretáriusai is nyervén közülök jobbágyot, a panaszra menteket maga hallgatta meg és vagy nem jelentette vagy úgy informálta a fejedelmet, amint akarta és emezek jobbágyi rabságban maradtak s a mustrakönyvben a mustra alatt jelen nem voltak irattak. Némelyeknek pénzt adtak kéretlenül is kölcsön s azért zálogosoknak irattak, szolgáltatottak mint zálogosok s annak utána mint jobbágyok hajtattak szolgálatra. Némely betegeseket hír nélkül is megkértek és halálakor árváikat és jószágaikat elfoglalták. Annakutána, midőn szabadságukat keresték, mesterségesen valami bajba kerítették, fogságra tettették s olyan bírák ítélete alá húzták, akiknek magoknak is lévén aféle embereik, jobbágnak ítélték azért is, hogy más hasonló történetben ők is hasonló ítéletet vegyenek.«

Ezen csalárd jobbágyosításnak módját megértvén a kegyes fejedelem (I. Rákóczi György), a maga tanácsosaival közibe megyen a székelyeknek 1635-ben, a nemes lófő és darabont rendben lévő népeket felíratja, sokakat felszabadít és másoknak felszabadíttatásukat örökségükkel együtt megparancsolja. És hogy senki többé a szabad székelyeket jobbágyok alá vonni és abban tartóztatni 400 forint büntetés alatt ne merészeljen, megtiltván, törvénybe iratja, nemcsak, hanem amely szé-

* *Jánosfalvi Sándor István*: Székelyhoni utazás a két Homoród mellett. Kolozsvár, 1942. I. köt. 144. és kk. I. Erdélyi ritkaságok. Szerk. *Jancsó Elemér*. 7. kötet.

kely örökségben királyi adománynál fogva királyi jus elegyítettett, azt is az Appr. III. R. 76. Tit. 7- és 12-ik cikkelyei szerint eltörölteti és annál fogva a Jus Régiumtól megtisztítja. Sőt, hogyha valaki királyi adományt elegyítene is a székely örökségbe, az egész székely náción helybenhagyása nélkül meg ne álljon: az országgyűlésben meghatározatja.

De mégsem szűnt meg némely erőszakos nemes ember és tiszt más hasonló nemtelen titulusok alatt is a szabad székelyek megjobbágyosításában és örökségük elvesztésében munkálkodni. Ugyanis elsőbben a tisztekkel megegyezve, most az egyiket, majd a másikat, holmi tolvaj oláhokot előre felingerelvén, hogy velük házuknál egyék és igyék, mint tolvajokkal társalkodókat feladta, perbe idéztette, hamis tanui által elnyomatta s mindaddig hurcoltatta, míg magát közbevetvén, örökségét bizonyos summa pénzig magának köttette s annakutána magát az örökségről szolgáltatta, s meghalálózván gyermekeit jobbágnak iratta, mintha atyjok által obligáltattak volna és ha felnevelkedvén, szabadságokat keresni kezdték, katonának elfogattatta s némelyik osztán, hogy katonának ne vigyék, jobbágnak kötelezte magát. De ha elment is katonának, unnakutána valami haláltól váltott tolvaj oláhot, vagy cigányt annak székely örökségébe beszállítván, magáévá tette. Továbbá pénzt adott uzsorára szolgálattért, kontraktust iratott róla, amilyent akart. Ennél fogva később ezeknek árvájukat valóságos jobbágyi szolgálatra vont a majd idővel a Kontribucionális Tabellán is jobbágnak iratta s ha mozgult maga megszabadításában, eskettetvén amaz arról: ha igaz-e, hogy T. T. jobbágyi szolgálatot tett N. N. úrnak, megfelelővén a vallók, hogy igaz! jobbágnak ítéltetett s ennél fogva székely öröksége is jobbágyionális szesszionnak irattatott.

A MAGYARSÁG EGYSÉGÉNEK PROBLÉMÁJA

A fenti címen Szombatfalvy György tanulmányt írt a »Társadalomtudomány« legutóbb megjelent számában. Maga a cím minden kommentárnál többet mond a kérdés időszerűségéről. Tudományos színvonalon alig exponált téma ez: többnyire a zszurnalisztika és a pohárköszöntők elkoptatott frázisai mögött porosodott. Ennek következtében ma már alig lehet erről úgy beszélni, hogy ne legyen az elhangzotaknak kellemetlen, édeskés mellékíze. Ez persze elsősorban formai kérdés, de a színvonal tekintetében sokat határoz.

Szombatfalvy bevezetésképen a következőket mondja: »Egy szervezet egységét, még ha valójában szellemi természetű is az, mint aminő egy nemzet, három irányú vizsgálódással ismerhetni meg: az anyagi, az alkati és az ezeket formáló erők, vagyis a szellemiség egységének

megfigyelésével. Nem kétséges, hogy ezek közül a szellem a legsúlyosabb tényező. Mens agitat molem. De csak bizonyos korlátok között, amelyeket az anyag sajátsága és az alkatban rejlő adottságok ellenállása emel.«

Fontos kiemelni, hogy a tanulmány mindvégig éles megvilágításba helyezi a biológikum és a szellemi megnyilvánulások viszonyát, bár nem a gyakran szokásos szélsőséges értelmezésben. Úgy tűnik, hogy a faji szemlélet ma már nem vehető tulzó vagy jogosulatlan álláspontnak, annyira nem, hogy olyan nemesen konzervatív gondolkörbe is beilleszthető, mint amilyen például a szóbanforgó tanulmány írójának is sajátja.

Szombatfalvy felfogása szerint egy nép egységét biológiai vonalon nem fajtisztasága határozza meg, hanem az, amit ő biológiai közelség-érzetnek nevez. »A nép egyediben él a biológiai közelség érzete, ez jelentkezik, mint az ösztönök

egyezése, mint könnyű kapcsolódás, mint vonzalom... Nem a kevertség foka, kisebb vagy nagyobb mértéke szabja meg a biológiai közelség-érzetének erősségét és társadalmi kötőerejét, hanem egy biológiai képlet kialakulásának zavartalansága, állandósulási ideje. Innen van, hogy a falvak, különösen a régi településű, zárt tájegységben élő etnikum biológiai közelség-érzete folyamán kicserélődött etnikumé általában gyenge, kihagyó.« Ha a falu, a város és az ország életében erős, míg a város és a történelem különösen fontos szerepet játszó főváros helyzetét vizsgáljuk ebből a szempontból, a következő képet kapjuk, mondja Szombatfalvy: a magyarság vérségi tisztaságában alulról felfelé haladva állandóan csökken, biológiai fölényét ennek ellenére is sikerült mindenütt megőriznie. Szerencsétlenségére ezt a fölényt más téren érvényesíteni nem tudta. Különösen látható ez a fővárosban, ahol a színmagyar elem a lakosság most már kb. kétharmadát képviseli, helyzeti jelentősége azonban eltörpül a gazdasági és közhatalmi pozíciókat elfoglaló idegen elemek mellett.

A biológiai kötőerők — folytatja — ott konzerválódtak legjobban, ahol emellett a magyarság biológiai fölénye is a legkedvezőbb. Ez a helyzet a parasztság körében. A parasztság viszont nincs olyan helyzetben, hogy a dolgok alakulására érdekeinek megfelelő befolyást gyakorolhasson és ha a városba kerül is, itteni karrierje rendszerint nem a vezetőpozíciók elfoglalásában teljesedik ki.

»Népünk tehát, ha nem is nagy tömegeiben, de annál fontosabb rétegeiben és csoportjaiban nélkülözi az összehangolódás természetes alapját, a biológiai közelség ösztönös érzéseit.«

Az összehangolódás anyagi alapjainak hiánya nem kedvező feltétel a szellemi összehangolódásra sem. Felfogásbeli vagy világnézeti különbségek mellett mégis bizonyos

lelki és magatartásbeli egyöntetűség adódik önmagától ott, ahol ezeket a különbségeket a vérségi kötelékek áthidalják. Egészen másképp fest a helyzet azonban azokban a körökben, ahol a nagyfokú heterogenitás és külső környezeti hatások folytán a belső összetartó erők halványak vagy hiányoznak. Mindezzel szorosan összefügg, amit Szombatfalvy ezután a nyelv és az asszimiláció összefüggéséről mond: »Tudjuk — ma jobban, mint eddig bármikor, — hogy a nyelvi hasonulás még nem teljes hasonulás, de a legnagyobb út megtételét jelenti, amelyet egy-két nemzedéken át feltétlenül tökéletes hasonulás követ, de csak akkor, ha a nyelvi egyesülés vérséggel jár karöltve. Nálunk a múlt század nagy nyelvi hódítása jelentékeny részben anélkül ment végbe...«

Egy újabb kérdés: a magyar társadalomé. Erről így szól a tanulmány: »A mi társadalmunkban kiélezett osztályharcról nem lehet szó, az osztályok közötti küzdelem, ami minden társadalomban és minden korban szükségképp folyik, nálunk nem fajul el gyűlölködéssé vagy épen olyan vad gyűlöletté, amelyet gyujtogató kezek belső viszályok keltésére lánggra tudnának lobbantani. Hogy ez így van, abban elsősorban a magyarság mély és szegény néprétegeinek jözansága játszik szerepet.« A parasztság kiélezetlen osztályharca: passzivitás, elzárkózás, befeléfordultság. Szombatfalvy derülátó a parasztság ilyen magatartására alapított megállapításában, amikor azt mondja: »A szegény nép tehát mintegy ösztönösen segít a rend, a belső társadalmi struktúra védelmében, a rázkódtatások elkerülésében.«

Ezzel kapcsolatban több kérdés merülhet fel. Először is az, hogy a magyar parasztság jelenlegi tartózkodó magatartása tényleg megnyugtató-e, hogy sokszínű társadalmunk azt a világosan magyar együttműködést fogja a jövőben kifejteni, amelyet bizonyos kiadvá-

nyokon látható rajz: a magyar paraszt, munkás és „nadrágos“ középosztálybeli alakja akar érzékelteni? Arra a reményre jogosít a várható társadalmi fejlődés, hogy az egyetemes magyar érdek és az osztályérdekek egyek lesznek, vagy pedig éppen fordítva? A parasztság ma passzívításba burkolózik; ez az álláspont egyaránt tekinthető reményfeladásnak vagy várakozásnak, vagy egyszerre mindkettőnek. Ha az utóbbiról van szó, alig kétséges, hogy parasztságunk merre tekint még várakozással.

Egy lépéssel továbbhaladva a munkáskérdéshez érkezőnk. »Az ipari munkások társadalmi helyzete tanulmányunk szempontjából különös figyelmet igényel. Ez a néprétegünk a magyarságnak már közel ötödrészét jelenti, de súlyát mégsem ez, hanem szervezettsége, társadalomszerkezeti tömörsége és városi elhelyezkedése adja meg. 1918-ban láttuk, hogy mikor a közhatalmi szervezeteken bénulás vett erőt, a szervezetlen agrárvidék a városoktól, pontosabban a fővárostól várt irányítást, a szervezett ipari munkásság volt az egyetlen népréteg, amely a gyeplőt meg tudta ragadni, s nem rajta, hanem az országos politikában való teljes járatlanságán mult (1918 előtt egyetlen képviselője sem volt a parlamentben), hogy a kormányrúd irányát mégsem a munkásság, hanem forradalmi kalandorok szabták meg.«

Szombatfalvy a mai helyzetet az 1918-astól lényegesen eltérőnek látja. A trianoni Magyarországon megindult iparosodási folyamat a magyar agrárvidékekről felszippanzott utánpótlással növelte meg a munkásosztályt, amely így biológiai állagában egyre inkább magyarrá vált. Miközben szám szerint egyre inkább növekedett, látóköre is kibővült: parlamenti képviselőkhöz jutott, ahol alkalma volt közelebbi és egyetemesebb tájékozódásra szert tennie. 1933-ban a változások újabb szociáldemokrácia, amely a magyar-

országi szervezett munkásság legfőbb erkölcsi támasztéka volt, megbukott. A nemzetietlenség bélyegét hordozó magyar munkásság mindinkább a magyar valóságok világára szorítókozó és a magyar szempontot, érdeket idegen szempontokkal és érdekekkel legkevesébbé keverő rétegek egyike lett a magyar társadalomban... A munkásság másik része, egy szélső jobb- és szélső baloldali szárny szintén nem csekély tömegekkel egyfelől megmaradt a marxista eszmekörben, sőt titkon annak oroszországi valósulásával kacérkodott, másik szélsőségül pedig a társadalmi kérdések egészét a zsidókérdés gyökeres megoldására egyszerűsítve, a zsidógyűlölet és németrajongás címéleti és gyakorlati politikájában merültek ki.

»Hogy azonban a magyar szervezett munkásság valóban képes lesz-e megőrizni azt a tisztán magyar szempontu szemléletet, amelyet ma megállapíthatunk, annak próbája az lesz, hogy esetleg változott viszonyok közt is megmarad-e a magyar munkásérdekek tiszta mezején, nem engedve teret újra annak a befolyásnak, amely 1918 és 1919-ben védőpajzsaként használta fel.«

Hogy a szervezett magyar munkásság megmarad-e a „magyar munkásérdekek tiszta mezején“, az nem kismértékben függ a középosztálytól. »Az egységes nemzeti szellem kialakításában legnehezebb szerepe az értelmiségi osztálynak, vagyis a magasabb műveltségű középosztálynak van. Ez a központi idegrendszer, amely észlel, ítél és parancsol... a szellem, amely az anyagot mozgatja... Az a sok szó és cikk, amely manapság a magyar középosztályról pro és kontra vitázik, azt bizonyítja, hogy ütött az önvizsgálat szükségének órája. A cikkek és viták keveset foglalkoztak a kérdés lényegével, amely ennyi: milyen mértékben rendelkezik értelmiségi középosztályunk a vezetésre alkalmassá tevő, a fent részletezett követelményeket kielégítő képességekkel?«

Szombatfalvy saját kérdésére az erről a középosztályról összeállított terjedelmes bűnlajstrommal felel. Vegyük sorra az egyes vádpontokat: a magyar középosztály legnagyobb részben idegen lelkiiség hordozója, szociális érzéke fejletlen, társadalomszemlélete osztályszempontu és még egy sereg ferdeség: klikkszellem, hivatali bizantinizmus, elvtelenség.

»Értelmiségi középosztályunk ma nem képviseli eléggé a magyarságot. Innen fakad a vezetésben elkövetett hibák túlnyomó része. Nagyön sokan amellet, hogy őszintén magyarnak vallják magukat, egyben kivülállóknak érzik, akiknél tehát bizonyos érzelmi kettősség van, ami nemcsak ösztönös magatartásukban nyilvánul meg, hanem tudatosan és világosan kifejezésre jut... Ez az idegenség, kettősség értelmiségünk német alkatú elemeinél és a zsidó értelmiségnél a leggyakoribb. Amit a magyar lélektől távolállóknak gondolnak, látnak, csinálnak, az nem mindig jobb, hiszen a módszer, a stílus különbsége az alkatok, hajlamok, a természetek különbségéhez fűződik s így sokszor egyenesen rossz, mert célra nem vezető a magyaroknál alkalmazva az, ami az idegennél kitűnőnek bizonyul.«

Különösen szembeötlő, hogy Középosztályunk generációs utánpótlásában más rétegek alig vesznek részt, »más réprétegek úgyszólván kimaradnak a középosztályból.« Ez az intenzív beltenyésztés oka első sorban a középosztály majdnem hermetikus önmagábazártságának és számtalan társadalmi fonákságának. A gyógyulást Szombatfalvy a társadalmi vérfelfrissüléstől várja.

»A magyarságnak, az ország nemzeti szempontból heterogén volta miatt, egysége megvalósítása tekintetében külön problémája még nemzetiségi helyzete. Ez is a társadalomalkati kérdések közé tartozik s talán a legnehezebb, időnkint legtöbb gondot okozó problémánk... napjainkban már mindenki érzi, hogy megoldása létkérdés mindnyá-

junk számára.« A kérdés megoldásának egyáltalán nem felel meg a politikusok eljárása, akik „azt közlik, hogy szép szavakkal és csodaszerekkel („szentistváni gondolat“) ilyen érzékeny és elmérgesedett sebeket meg lehet gyógyítani“. Amit itt a nemzetiségi kérdés történetéről feltétlenül el kell mondani, az annyi, hogy nálunk a megoldásra mindeddig egyetlenegy komoly lépés nem történt és gyakorlatilag keresztülvihető elgondolás nem volt.

A nemzetiségi kérdés, talán inkább, mint a többi probléma, ketős igényű: a megoldásnak egyszerre kell eleget tennie az államalkotó iél és a nemzetiségek kívánságainak. A lehetetlent mégis lehetővé kellett volna tenni, de ennek keresztülvitelére a megfelelő garnitúra, úgy látszik, nem állott rendelkezésre.

És még egy: a nemzetiségi kérdés kevésbé volna létprobléma számunkra, ha egy minden tekintetben egyöntetű magyarságnak kellene vele számolnia, ha az itt megoldásra váró helyzetet egyéb nehézségek nem szőnék át. Eszköz és lehetőség ennek megelőzésére lett volna bőven.

»Nagy akadály a egységes szellemnek, tehát a harmónikus összeműködésnek is, ha a nagyobb vagy akár a kisebb, de súlyjal rendelkező csoportok a közösség, a nemzet egész alapvető kérdéseiben másképp látják az összefüggéseket, más-más jelentőséget tulajdonítanak az egyes tényezőknek s különbözők értékrend és sorrend szerint kívánnak a közállapotokon javítani. Ebben a tekintetben a magyar szellemi élet ma igen kedvezőtlen állapotban van.«

A pártszempontok jelenlegi politikájában kilátás sincs olyan iránytadó gondolat létrejöttére, amelyet teljes egészében a magunkénak vallhatnánk. A politikai eszmék zürzavarában egy jelenség meglepően általánosnak bizonyul: az egymásra vicsorgó, honmentő nagyságok valamennyien egyek bel-

ső kérdéseink, sőt lét- és nemlét-kérdésünk súlypontjának az országhatáron túlra helyezésében.

Szombatfalvy úgy vélekedik: hogy a magyar alapérzéshez természetesen idomuló légkör mégsem jött, vagy nem jöhetett létre és közvéleményünk fejlődésében visszamaradt, az annak tulajdonítható, hogy a tartós idegen uralom nálunk viszsza- lelki kettősséget teremtett, »amely azt jelentette, hogy van egy belső, ösztönszerű, szívünk szerinti véleményünk, amely azonban a hatalmi helyzet miatt nem válhatik kifelé is nyilvánított akarattá és van egy a helyzettel való megalkuvásból született, kifelé érvényesített véleményünk és akaratumk.«

»Arra a kérdésre, hogy az utolsó negyedszázadban a magyarság lét-kérdéseiben miért nem tudott pozitív elgondolás és a magatartásunkat konkrét feladatokra nézve világosan meghatározó felfogás kialakulni, nem elég az illuziókhoz való ragaszkodásra hivatkozni, ennél továbbmenve az önismeret hiányára és a magunkbapillantástól való irtozásra kell utalni. Nem szeretünk tükörbe nézni, mert ragaszkodunk ahhoz az elképzelt önarcképhez, amelyet hiúságunk és önszeretetünk rajzol állandóan lelki szemeink elé.«

Még Trianon után sem szántuk rá magunkat a tükörbepillantásra. »Bántottak Trianonban, csúful, igazságtalanul és okatlanul meg-raboltak. Ez így nem maradhat. — Ennyit tanítottunk az iskolában, erre az egyetlen gondolatra nevel-tük a sajtó útján a nemzet nagy tömegeit, a többit rábiztuk a fantázi-ára. Ez pedig a thesis-antithesis ugrását tette meg a legkönnyeb-ben: visszacsinálni Trianont, vissza-állítani a régi világot. Ez persze nem program, hanem program-talanság, Rip van Winkle-mozdu-lat, a tökéletes elzárkózás és tuda-másul nem vétele mindannak, ami a világban és körülöttünk történt. A teljes elutasítás kényelmes gesz-tusában leegyszerűsített állásfoglalás, amellyel az új helyzetet tuda-

másul vettük, szinte vasfüggőnyt eresztett közénk és a körülöttünk élő népek közé s ez megakadályoz-ta, hogy másra is gondoljunk, mint a 18-as helyzet visszaállítására.« Nagy ürügy volt mindez arra, hogy továbbra se történjék semmi. »Így maradt el minden, ami most annyira szükséges volna, az akadályok lebontása, a belső hozzáigazodás... Csupa fonákság, csupa kényszer-helyzet, megoldatlanság, fatálisan hamis látszat. A lelkek egységéről, a lelki egység eredményes keresésé-ről ezért nem lehet ma beszélni.«

Olyan tanulmányról volt szó, amely úgyszólván összes sorsprob-lémáinkról tartalmazott mondani-valót. Ha mindenáron bíráló han-gon akarnánk hozzászólni, azt mondhatnók, hogy problémalátása és szempontjai azt a benyomást keltették, mintha sok tekintetben ma már túlhaladottak lennének. Bármint van is, a lényegyet maguk a problémák képviselik: ezeknek az aktualitása külső szempontoktól tel-jesen független.

Berényi Adám

FILMPOLITIKAI SZEMPONTOK

A filmpolitika éppen úgy totális korunk eredménye, mint a művés-zetpolitika, kultúrpolitika, stb. A művészetet nem lehet irányítani, mert éppen a művészet van hivatva arra, hogy megkerülve az értelem útját, a maga eszközeivel vigyen közelebb bennünket azokhoz a vál-tozatlan numániumokhoz, melyekre az ész tanít minket. Ehhez azon-ban szükséges, hogy értékeket tar-talmazzon ez a bizonyos művészet, akár hétköznapi, akár rendkívüli, de örök és egyetemes emberi emóciókat keltsen s valamilyen mondanivalót ígérjen. Ahol ez hiányzik, ott a művészet szórakoz-tatássá hígul, ahol megvan, ott nincs szükség művészetpolitikára.

Abból, hogy semmilyen művés-zet sincs önmagáért, hanem min-den az emberért van (Szabó De-

zső), következik, hogy e művészetnek megfelelőnek kell lennie az ember számára. A tökéletesedést pedig egy kis művészi fegyelemmel is el lehet kezdeni s ezt divatosabban megint csak — politikának nevezhetjük.

Manapság a figyelő kénytelen mondanivalója elé ilyen kis bevezetést illeszteni, hogy „filmpolitikájának“ jogosságát biztosítsa. Szükséges, mert a legszándékosabban silány és a legirányítottabban művésztromboló filmalkotók rendszerint azzal vonnak sérthetetlen köpenyt hitvány közepszerűségekre, hogy ők l'art pour l'art-t üznek: munkájukba beleszólni tehát egyetlen a művészi szabadság megsértésével.

A tavalyi filmtermelés biztató emelkedéséhez képest a jelen háborús esztendő tévesen értelmezett „szükségképpen“ vígjátéktermelése (Legénya a gáton, Szakítani nehéz dolog, Családunk szégyene, Orient-Express, Anna-Mária, Jómadar, Anyámasszony katonája), vagy a drámának szánt, de groteskségbe forduló kísérletek (Megáll egy szív, Alkalom, Csalódás, A lép virága, Éjféli gyors, Egy asszony visszanéz) olyan sajnálatos visszaesést jelentenek, hogy még a részben sikerültek (Hegyek leánya, Keresztúton, Férfihűség, Gyáva-ság) is csak elenyészően ellensúlyozzák a leverő hiányérzetet.

A számtalan kritika mindmennyi *negativuma* után úgy használnánk legtöbbet az ügynek, ha *pozitívumokkal* tudnánk előállni. Alább néhány szempontot igyekszünk megjelölni: mit kellene állandóan szem előtt tartania annak, aki egy film elkészítéséhez hozzáfog és annak, aki hivatva van ehhez engedélyt aláírni.

A tennivaló rendkívül egyszerű: azt a négy tényezőt kell mérlegre tenni, melyek a filmet teszik. *Szövegkönyv, színész, kép, rendezés.*

1. *Szövegkönyv.* A szövegkönyv két részből tevődik össze: *tárgyból* és *nyelvből*. Megvizsgálandó te-

hát először a tárgy. Tudnivaló, hogy az szólhat az egyénről, szólhat társadalomról és szólhat a testetlen eszméről. Ha az *egyén* a tárgya, akkor számot kell vetni azzal, hogy az egyénnek nemcsak a szerelemhez, nemcsak a nőhöz van köze, mint azt egyoldalúan polgári beállítottságú filmjeink esetében láthattuk, hanem viszonya van a vallással, a természettel, a kenyérrel, a vérrrel, a fajjal, a betegséggel, az eszmékkel és egyéb fizikai vagy metafizikai valóságokkal. Tessék változatossá és tartalmassá tenni a tárgyat ezek szerint. Ha a történet tárgya a *társadalom*, akkor vigyázni kell arra, hogy az a társadalom *hiteles* legyen az időben (ha a multban játszódik) és hiteles legyen néprajzilag, szociográfiailag, néplélektanilag, földrajzilag, politikailag, ha a jelenbe van helyezve.

Mivel minden műfaj fokozatosan fejlődik s nem ugorhat át fokokat, így a film is kénytelen igazodni uralkodó irányához. A film ma van realista szakaszában, világos a cél: lelkiismeretes szigorúsággal törekedni az életszerűsége, valóságkeltésre.

A szövegkönyv másik hatalmas követelménye a *nyelv*. Mérlegelendő eszerint, hogy a szövegkönyv helyes magyarsággal szól-e. A helyesség azonban elemi követelmény. Itt még nem lehet megállni. Szükséges, hogy szép magyar beszéd, színes magyar beszéd szóljon a filmről. Ügyelni kell a nyelvi couleur locale-ra éppen úgy, mint a kosztümökre, sőt nem túlozunk, ha elvárjuk, hogy egy-egy értéke-sebb film egyúttal nyelvi élményt is nyújtson.

2. *A színész.* A közepes történet is naggyá teheti a nagy színész. A filmalkotónak nem a szép és nem az elegáns színészt kell keresnie, hanem a tehetségest. A tehetségesek közül pedig azt, aki a legtöbbet járt az élet iskolájába, nem pedig a színészakadémiára. Az a nagyobb színész a tehetségesek között, akinek a legtöbb és legvál-

tozatosabb társadalmi élménye volt, aki hiteles tolmácsolója a legbanálisabb, vagy a legrendkívülbb emberi emócióknak. A színész munkája az ábrázolás. Ma még játékkal ábrázol a magyar színész. A francia színész már nem *megját-sza* a filmszerepet, hanem egyszerűen hagyja, hogy fényképezzék, míg ő *végigéli* azt. Ami a szöveggönyvben a tárgyi és lélektani hitelesség, az a színész esetében a hiteles ábrázolás, a valószerű ábrázolás, a realista ábrázolás. A modern színpadon és a modern film-ben nem szabad játszani. Ma úgy kell ábrázolni az embert, mintha otthon a zárt ajtók mögött családja, vagy barátai körében élne, mozogna, természetesen és egyszerűen s a közönség, vagy az operatőr az ő tudta nélkül a kulcslyukon keresztül figyelné és filmezné. Nem az arcmimika és nemcsak a hangmodulálás lehet kifejezője az emberi indulatoknak, hanem a színész *totális* magatartása a színpadon, vagy a vásznon: hang, szem, arc, kézmozdulat együtt és egyszerre, harmónikus együttműködéssel áradjon róla.

Nem utolsó sorban kellene ügyelni arra is, hogy a színész ne pontosan a germán, latin, vagy szláv szépségideált képviselje. A szöveggönyv nyelvét a színész nyelve konkretizálja. Vigyázni kell tehát, hogy a színész magyar artikulációs bázissal ejtse a szavakat és a szöveggönyv nyelvi bravurját vigye diadalra a maga nyelvi tökéletességével.

3. A *kép*. A filmkészítés technikai tényezője a fényképezés. Mivel nem annyira műveltséget, mint inkább szakértelmet és gyakorlatot igényel, sokan értenek hozzá és aránylag ezzel van a legkevesebb baj filmjeinkben. A fényképész megválasztásánál ilyen szempontok lehetnek irányadók: van-e az illetőnek fantáziája új szövegeket meglátani, melyekből fényképezni lehet az embert és a tárgyakat; van-e kép-

zelete elkerülni a fénykép-közhe-lyeket, hogy új hatásokra törekedjék; van-e érzéke ahhoz, hogy sok természeti képet készítsen s hogy a hiteles tárgyhoz és hiteles ember-ábrázoláshoz ő hiteles fényképezéssel csatlakozzék a filmszerű realizmus tökéletesítésére. Amint a színésznek nem szabad részlet-gesztu-sokkal, arcrángatással, szemforgatással kifejeznie különféle állapotokat, éppen úgy a fényképésznek sem szabad *túlzásba* vinni a csak arc, csak szem, csak láb-fényképezést, hanem neki is totál-plánokra kell törekednie és a milieuvel való hatáskeltésre.

4. A *rendezés*. A szöveggönyv gyakorlati megvalósítása a rendezés. A rendező a legelső és legbelső kritikusa az előbbi három tényezőnek: a szöveggönyv utasításainak, a színész játékanak és a fényképész felvételeinek. Nemesak kritikusa, hanem rendőre az igazságnak, azaz a reális működésének. E három különböző törekvést a rendező hozza összhangba, ő önti egybe az *író*t, a *színészt* és a *fényképészt*. A rendező megválasztásának legfontosabb kritériuma tehát az, hogy megfeleljen ennek az ítélő, harmonizáló, kritizáló, egységesítő és a valószerűséget ellenőrző szerepnek. Ehhez pedig az intelligencián és általános műveltségen kívül elsősorban mély *irodalmi műveltséget* kell a rendezőtől megkövetelnünk. A rendezői szaktudás csak ezek után jöhet számításba. Az irodalmi műveltség aztán ingyen adja birtoklóinak azt a finom esztétikai érzéket, mely mindenben a valószerűt, az életszerűt fogja keresni.

Ez a néhány szempont csak igen kis részét képezi annak a szempontseregnek, melyek közül mindeniket sorra kéne vennie a filmalkotónak. De ha csak a fentiekhez igazodnék is valaki, már sokkal kevesebb rossz film hagyná el a műtermeket.

Salamon Sándor